

SÜTŐ ZSUZSANNA*

Metszéspontok a tanulmányi célú mobilitás és a migráció területén

Pallay Katalin: *Mobilitás, karrierépítés, integráció. A Balassi Intézet kárpátaljai hallgatói*. Debrecen: CHERD, 2024. 261 oldal**

A kötet szerzője, Pallay Katalin az ukrajnai II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Pedagógia, Pszichológia, Tanító, Óvodapedagógia, Oktatás- és Intézményvezetés Tanszékének docense, a beregszászi Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont és a Debreceni Egyetem Felsőoktatáskutató és Fejlesztő Központjának munkatársa. Pallay Katalin a kisebbségi oktatáskutatás területén elismert kutató, kimagasló szakmai felkészültségével és tudományos munkásságával jelentősen hozzájárul a tudományterület fejlődéséhez. Publikációi rendszeresen megjelennek vezető nemzetközi és rangos hazai folyóiratokban.

Monográfiája a kárpátaljai magyar fiatalok magyarországi tanulmányi célú migrációját vizsgálja, különös tekintettel a Balassi Intézetben tanulmányokat folytató diákokra. A nemzetközi tudományos vizsgálatok a tanulmányi mobilitás kapcsán leggyakrabban a globális felsőoktatási térben kialakult migrációs folyamatokat elemzik. A Kárpát-medencében azonban létezik a nemzetközi tanulmányi mobilitásnak egy sajátos formája. Ez az ún. magyar–magyar mobilitás, Magyarország környező országaiban (Románia, Szlovákia, Szerbia, Ukrajna, Horvátország) élő magyar kisebbségi fiatalok Magyarországra történő tanulmányi mobilitása. Ellentétben a globális tanulmányi célú migrációs folyamatokkal, ez a mobilitás zárt földrajzi térben valósul meg, egyirányú, de többcélú. Mindezekon túl talán a legmarkánsabb különbség, hogy a folyamat háttérben nem csupán az egyéni tanulmányi aspirációk, hanem Magyarország tudatos nemzetpolitikai stratégiája áll. A magyar állam kiemelt célja a kisebbségi magyar közösségek támogatása,

* A szerző szociológus, az ELTE TK Kisebbségkutató Intézet tudományos segédmunkatársa, a Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézetének tanársegédje. E-mail: suto.zsuzsanna@tk.elte.hu; ORCID: 0000-0002-0108-8716.

** Pallay Katalin monográfiája a Debreceni Egyetem Felsőoktatás Kutatási és Fejlesztő Központ (CHERD-Hungary) kiadásában az Oktatáskutatók könyvtára 17. köteteként jelent meg Pusztai Gabriella sorozatszerkesztő szakmai irányítása mellett. A kötet szakmai lektorai Pusztai Gabriella, Papp Z. Attila, Orosz Ildikó és Dusa Ágnes Réka voltak.

célzottan a közösségek magyar elitrétegének erősítése. Ennek egyik kulcsfontosságú eszköze a diákok magyarországi felsőoktatásba való bekapcsolása annak érdekében, hogy a jól képzett fiatalok hazatérve saját közösségükben kamatoztassák tudásukat, ezzel járulva hozzá a közösség kulturális és gazdasági fejlődéséhez. Pallay Katalin monográfiája a nemzetközi tanulmányi célú migrációs folyamatok e sajátos, regionális, magyar–magyar kontextusban értelmezhető esetét tárgyalja és elemzi. A kötet tudományos jelentőségét éppen ez adja: megbízható, a közép-európai régió sajátos társadalmi folyamatait feltáró új kutatási eredményekkel gazdagítja a tanulmányi célú migrációval foglalkozó nemzetközi tudományos diskurzust, kiegészítve és finomítva annak elméleti kereteit és empirikus alapjait.

A kisebbségi magyar fiatalok sikeres magyarországi tanulmányi pályafutását számos oktatáspolitikai eszköz támogatja. Az ösztöndíjprogramokon és egyéb, elsősorban anyagi jellegű támogatásokon túl Magyarország speciális képzésekkel, valamint komplex intézményi háttérrendszer (például kollégiumi hálózat) működtetésével segíti a diákok tanulmányi sikerét. Kiemelkedő szerepet tölt be ebben a Balassi Intézet, korábbi nevén Nemzetközi Előkészítő Intézet. Az intézmény két féléves előkészítő képzésének célja, hogy a nem Magyarországon érettségizett diákokat felkészítse a magyarországi felsőfokú képzésre, vagyis egyfajta felzárkóztató programot jelent az oktatási palettán. Mindezekon túl az Intézmény jelentősége a magyar kulturális diplomácia területén is jól érzékelhető. Pallay Katalin a Balassi Intézetben végzett kárpataljai magyar diákokat vizsgálja. Célja kettős: egyrészt a diákok tanulmányi mobilitásának és letelepedésének elemzése, másrészt a magyarországi támogatáspolitikai hatékonyságának vizsgálata.

A kötet világos szerkezetet követ, a fejezetek szervesen kapcsolódnak a központi témához. Az első fejezet a téma világos problémafelvetését adja, megfogalmazza a kutatás kérdéseit, majd a kötet alapjául szolgáló empirikus kutatás relevanciáját közli. A szerző célja az volt, hogy feltárja a diákok tanulmányi mobilitásának indokait, pályafutásukat, a diplomaszerezés utáni életútjukat, munkaerőpiaci elhelyezkedésük körülményeit, letelepedésük helyszínét, illetve a döntéseik mögött meghúzódó családi, vallási és politikai integrációs tényezőket. A fő kérdés az, hogy milyen integrációs és tanulmányokhoz fűződő tényezők játszottak szerepet a diákok végleges letelepedési döntéseiben.

A második fejezet Kárpátalja oktatási rendszerét és a Balassi Intézet működését tárgyalja, elsősorban oktatáspolitikai és oktatástörténeti szempontok szerint. Részletesen áttekinti Kárpátalja magyar tannyelvű oktatásának történetét 1919-től napjainkig, kiemelve a szovjet és az ukrán oktatáspolitikai kontextust, valamint a nemzetközi globalizáció hatásait. Kitér a sok vitát kiváltó nyelvpolitikai kihívásokra is. A fejezet második része a Balassi Intézet megalakulását és működését ismerteti. Fotódokumentációt és statisztikai adatokat felhasználva nyújt részletes elemzést az intézmény infrastruktúráis jellemzőiről és diákösszetételéről is. Pallay Katalin nem csupán szakcikket és egyéb tudományos forrásokat használ, hanem

napilapokat, oktatási magazinokat, internetes anyagokat és interjúkat is bevont a feldolgozásba, mindezeket tudományos igénnyel és megfelelő módszertani eszközökkel értékelve. E sokrétű forrásfelhasználásra azért volt szükség, mert a téma korábban még nem került átfogó feldolgozásra. A szerző sikeres kísérletet tett ennek pótlására, ezzel további munkák és elemzések számára biztosít hivatkozási alapot.

A monográfia harmadik fejezete a téma vizsgálatának magyarországi és nemzetközi elméleti kereteit taglalja, Ernst George Ravenstein push-pull elméletét veszi alapul a diákok mobilitását befolyásoló tényezők értelmezésekor, John Ogbu kulturális-ökológiai teóriáját a kisebbségi fiatalok tanulmányi eredményességének elemzésekor, illetve James Coleman és Pierre Bourdieu társadalmitőke-konceptióját a fiatalok társas jellemzőinek és társadalmi integrációjának vizsgálatakor. A fejezetben olvashatunk a kisebbségi magyarok mobilitásához hasonló nemzetközi esetekről is, például a korábbi gyarmati területekről Portugáliába és Belgiumba érkező diákok jellemzőiről. Ez a fejezet tekinti át továbbá a kisebbségi magyar fiatalok magyarországi felsőfokú tanulmányainak jellemzőit, régiós összehasonlításban statisztikai adatokkal mutatja be a fiatalok intézmény- és képzési formaválasztát, anyagi támogatásuk diverzitását. Korábbi kutatási eredményekre hivatkozva kelően megalapozza a következő, az empirikus vizsgálatot bemutató fejezetet is.

A monográfia alapját jelentő empirikus kutatást a kötet negyedik fejezete mutatja be. Az adatfelvétel 2019-ben történt, a populációt a Nemzetközi Előkészítő Intézet 1991–2015 közötti hallgatói adták. A teljes populáció 588 kárpátaljai származású hallgató volt, a mintába a végzettek 59 százalékát sikerült bevonni hólabdamódszerrel. A szerző saját fejlesztésű kérdőívvel dolgozott, melynek kidolgozását megelőzte egy fókuszcsoporthoz tartozó interjúk pilot adatfelvétel. A kérdőív kérdései nyolc nagyobb területet érintettek: a diákok társadalmi háttérét, iskolai életútját, tanulmányi pályafutását a Balassi Intézetben, felsőoktatási pályafutásukat, munkavállalásuk jellemzőit, mobilitásukat, szülőföldjük iránti elköteleződésüket és magyarságtudatukat.

Pallay Katalin átfogó összehasonlító vizsgálatot végzett, amelyben a Magyarországon letelepedett korábbi hallgatók jellemzőit vetette össze a Kárpátaljára visszatérő fiatalokéval, valamint azokéval, akik külföldön folytatták tanulmányaikat. A vizsgálat célja annak feltárása volt, hogy milyen különbségek és hasonlóságok figyelhetők meg e diákcsoportok között, valamint hogy az egyéni életutakat, döntéseket milyen társadalmi, családi, vallási és tanulmányi tényezők befolyásolták. A monográfia központi kérdése, hogy mely tényezők játszottak lényegi szerepet az egykori hallgatók végleges letelepedési döntéseiben. A kutató kérdései megválaszolásához módszertanilag megalapozott, statisztikailag kifogástalan elemzést alkalmazott, amely biztosítja az eredmények tudományos megbízhatóságát, és lehetővé teszi a következtetések általánosíthatóságát a vizsgált populációra. Emellett az összehasonlító jellegű megközelítés hozzájárul ahhoz, hogy a kutatás ne csupán

leíró jellegű legyen, hanem feltárja a döntéseket meghatározó komplex társadalmi és tanulmányi mintázatokat is.

Az elemzés legfontosabb eredménye, hogy a végzett kárpátaljai hallgatók több mint háromnegyede nem tért vissza Kárpátaljára, hanem döntő többségük Magyarországon telepedett le, kisebb részük pedig más országban. Ez rámutat arra, hogy a kárpátaljai diákok esetében a tanulmányi célú mobilitás sajátos migrációs lépcsőfokként értelmezhető, amely a végleges letelepedést segíti. Már a szakválasztás pillanatában is érvényesül ez a szempont; az elemzés statisztikailag is bizonyította, hogy a választott szak jelentősen befolyásolta a későbbi letelepedési döntést. Ebből arra lehet következtetni, hogy a felsőoktatási továbbtanulás mögött a diákok esetében valós, tudatos letelepedési szándék állt.

A diákok e döntés meghozatalakor elsősorban a magyarországi kedvezőbb szocioökonomiai környezetet, a jobb munkaerőpiaci lehetőségek percepcióját, valamint az Ukrajnában tapasztalható alacsonyabb béreket, a korrupciót és a hiányos egészségügyi ellátást vették figyelembe. Azt is megtudjuk, hogy a Magyarországon munkát vállaló diákok társadalmi státusza magasabb, szüleik iskolázottabbak, tanulmányaikat eredményesebben végezték, és szélesebb magyarországi kapcsolati hálóval rendelkeznek, amely elősegíti társadalmi integrációjukat és karrierlehetőségeiket. Külön figyelemre méltó Pallay Katalin kutatásában a hazatérők, az úgynevezett „lebegő életmódot” folytató diákok viselkedése: bár visszamennek szülőföldjükre, de aktívan ápolják magyarországi kapcsolataikat is, ezzel biztosítva, hogy szükség esetén az áttelepülés lehetősége adott legyen. Ez a jelenség azt is mutatja, hogy a magyarországi letelepedés az erősebb kárpátaljai identitásuk és szülőföldi elköteleződésük miatt hazatérők számára is fontos perspektíva marad a továbbiakban is. Az orosz–ukrán háború következtében többen ezt minden bizonnyal fel is használták, hiszen számos esetben megfigyelhető, hogy azok a volt diákok, akik Kárpátalján telepedtek le, a háborús helyzet miatt újra Magyarországra költöztek.

Pallay Katalin eredményei egyértelműen rámutatnak a tanulmányi mobilitás és a végleges letelepedési döntések közötti összetett, de megalapozott kapcsolatra. A monográfia fő mondanivalója nem csupán az intézményre és annak egykori hallgatóira fókuszál, hanem a támogatáspolitikai hasznosulására, a kisebbségi társadalom jellemzőire és a tanulmányi célú mobilitás hatásaira is rávilágít. Az eredmények egyértelműen jelzik, hogy a magyarországi támogatáspolitikai eredeti célja – a képzett fiatalok hazatérésének ösztönzése Kárpátaljára – csupán részben valósult meg. Magyarország nemzetpolitikai törekvései ellenére a kiépített és működtetett támogatási rendszer számos tekintetben ellentétes hatást váltott ki. A támogatások és ösztöndíjprogramok gyakorlati működése inkább felerősítette Magyarország agyelszívó hatását, semmint mérsékelte volna azt. Az eredmények rámutatnak a támogatáspolitikai és a diákok egyéni döntései közötti komplex összefüggésre, hozzájárulva a magyar–magyar migrációs folyamatok átfogóbb megértéséhez.

A szerző empirikus eredményei nemcsak a migrációkutatás, hanem a kisebbségi oktatáspolitikai jövőbeli koncepciók miatt is lényeges tanulságokkal szolgálnak. A kötet végén Pallay Katalin kifejezetten oktatáspolitikai ajánlásokat is megfogalmaz, amelyek közvetlenül felhasználhatók a kisebbségi magyar közösségeket támogató stratégiák, kormányzati törekvések kidolgozásában. Az egyik legfontosabb javaslata a Balassi Intézet előkészítő képzésének mintájára egy Kárpátalján működtetett hasonló program létrehozása. Ez az előkészítő képzés a helyi igényekhez igazodva mindenekelőtt az ukrán nyelvtudás és az alapvető nyelvi kompetenciák fejlesztését célozná, elősegítve a kisebbségi magyar fiatalok sikeres beilleszkedését az ukrán felsőoktatási rendszerbe. A javaslat mögött az a felismerés húzódik meg, hogy a tanulmányi mobilitás és a letelepedési döntések szorosan összefüggenek a nyelvi és kulturális integráció kérdésével, ezért egy ilyen program nemcsak az egyéni életpályákat, hanem a diplomás fiatalok földrajzi immobilitását támogatva a közösség hosszú távú fejlődési lehetőségeit is befolyásolhatná.

A monográfia egyik legfontosabb tudományos értéke, hogy a tanulmányi célú mobilitás kérdéskörét új dimenzióban vizsgálja; a felsőoktatási továbbtanulás és a végleges letelepedési szándék szoros összefonódására hívja fel a figyelmet. Empirikus adatai meggyőzően bizonyítják, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok esetében a magyarországi felsőoktatásba való bekapcsolódás nem pusztán átmeneti tanulmányi célú migrációként értelmezhető, hanem sok esetben a letelepedés tudatos eszközeként jelenik meg. E felismerés elméleti szinten is új kérdéseket vet fel. Jogosan merül fel a dilemma: vajon továbbra is „tanulmányi célú migrációról” beszélhetünk, vagy inkább „migráció célú tanulmányokról”? Ez a nézőpontváltás nemcsak a magyarországi támogatáspolitikai újragondolásának szükségességét veti fel, hanem a tanulmányi mobilitásról szóló nemzetközi tudományos diskurzus számára is új elméleti perspektívát kínál.